

6-26-2020

THE IMAGE OF A PERFECT ARTIST (HAFIZ)

Shavkat Ahmadovich Hayitov

associate professor of uzbek literature, candidate of philological sciences BSU

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu>

Part of the [Arts and Humanities Commons](#)

Recommended Citation

Hayitov, Shavkat Ahmadovich (2020) "THE IMAGE OF A PERFECT ARTIST (HAFIZ)," *Scientific reports of Bukhara State University*. Vol. 4 : Iss. 3 , Article 7.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol4/iss3/7>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific reports of Bukhara State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

УДК: 894.375.(092)

ЕТУК САНЪАТКОР (ҲОФИЗ) ТИМСОЛИ
ОБРАЗ ЗРЕЛОГО ХУДОЖНИКА
THE IMAGE OF A PERFECT ARTIST (HAFIZ)

Ҳайитов Шавкат Аҳмадович

БухДУ ўзбек адабиёти кафедраси доценти, фил.ф.н.

Hayitov Shavkat Ahmadovich

associate professor of uzbek literature, candidate of philological sciences BSU

Аннотация. Ҳазрат Алишер Навоий «Маҳбубул-қулуб» асарининг йигирма иккинчи фаслида комил санъаткор (ҳофиз) тимсолини яратган. Мақолада пандноманинг шу фасли Кайковус «Насихатнома» сининг ўттиз олтинчи боби билан қиёсий таҳлил қилинган. Созанда ва хонанда, куй ва кўшиқ кишиларнинг руҳоний-маърифий ҳаётида, комил жамиятни барпо этишида муҳим аҳамиятга эга эканлиги гоёвий-бадиий таҳлил жараёнида ёритилган. Асосий эътибор улуғ Навоий бадиий санъаткорлигини далиллашга қаратилган.

Таянч сўзлар: Кайковус, «Қобуснома», Алишер Навоий, «Маҳбубул-қулуб», куй, оҳанг, кўшиқ, хонанда, созанда, руҳият, қалб, кўнгли, муҳаббат, маърифат, нур, комил, Ғазолий, «Иҳёу улумиддин», «Кимёи саодат», инсоф, диёнат, одоб, ҳаё, вафо.

Аннотация. В двадцать второй главе произведения «Махбубул-кулуб» великий поэт Алишер Навои создал образ совершенного художника (хафиза). В статье приводится сравнительный анализ этой главы пандномы с тридцать шестой главой «Предостережения» Кайковуса. Процесс идеологического и художественного анализа подчеркивает важность композитора и певца, мелодии и песни в духовной и просветительской жизни людей, в создании совершенного общества. Основное внимание уделяется доказательству искусства великого Навои.

Ключевые слова: Кайковус, «Кобуснома», Алишер Навои, «Махбубул-кулуб», музыка, мелодия, певец, музыкант, дух, сердце, душа, любовь, просветление, свет, идеально, красиво, «Ихё улумиддин», «Кимёи саодат», совесть, приверженность, учтивость, жизнь, преданность.

Abstract. In the twenty-second chapter of the work «Mahbubul-kulub» Hazrat Alisher Navoi created the image of a perfect artist (hafiz). The article provides a comparative analysis of this chapter with the thirty-sixth chapter of Kaykovus's «Nasihatnoma» (a book of advice). The process of ideological and artistic analysis emphasizes the importance of the composer and singer, melody and song in the spiritual and educational life of people, in creating a perfect society. The focus is on proving the art of the great Navoi.

Key words: Kaykovus, «Kobusnoma», Alisher Navoi, «Mahbubul-kulub», music, melody, singer, musician, spirit, heart, soul, love, enlightenment, light, perfect, beautiful, «Ihyo ulumiddin», «Kimyoysi saodat», conscience, commitment, courtesy, life, devotion.

Кайковус «Насихатнома» сининг ўттиз олтинчи бобида, Ҳазрат Алишер Навоий «Маҳбубул-қулуб» асарининг йигирма иккинчи фаслида ҳофиз ва созандалар – мутриб ва муғаннийлар тўғрисида фикр юритилади. Улуғ форс-тожик адиби ҳофиз табиатида қандай яхши фазилатлар мужассамланиши лозимлиги, созандалик ва ҳофизлик касбининг тартиб-қоидалари хусусида пишиқ йўлланмалар беради: «Эй фарзанд, агар ҳофиз бўлсанг, хушфёъл, кувноқ бўл, ҳамиша пок, хушрўй ва хуш забон бўлғил ва ўз ишинга машғул бўлғил, ярамас хулқ, кўпол башара бўлмағил. Ҳамма вақт оғир йўлларни чертмағил, чунки барча машқ ва оҳангни бир хилда чертиш шарт эмасдир, нединким одамларнинг барчаси бир хилда бўлгон эрмаслар, таъблари ҳам бир-бирига мувофиқ эрмас, яъни халқ мухталифдурлар» [1,125].

«Қобуснома»нинг ҳунармандлик, савдогарлик, деҳқончилик, мунажжимлик касблари одобига бағишланган саҳифаларидаги каби мазкур бобда ҳам ахлоқий-маънавий муаммолар, биринчи навбатда, тасвир асосида турган ижтимоий тоифа – ҳофиз ва созандалар

манфаатидан келиб чиқиб ҳал қилинган: «Ҳар мажлисдаки бўлсанг, бодани ва набизни оз ичгил, чунки сен танга олишинг лозим. Тангадин эса қанча берсалар, рози бўлгил. Ҳаргиз умматларга истиза қилмагил ва ишрат аҳли маст бўлгон пайтда сен ўз дўстларинг била сўзлашмакка машғул бўлгил, нединким, танга бу ишдин ҳосил бўлур. Агар мажлисда бир одам сени мақтаса, таъриф қилса, сен унга меҳрибонлик кўргазгил ва у қайси сурудни хоҳласа шуни айтгил, токи ўзгалар ҳам сени таъриф қилсунлар, маст бўлгонларидин сўнг ул таърифга лойиқ танга берсунлар» [1,127].

Алишер Навоий бевосита ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган тоифаларнинг ижтимоий аҳволига кўра ахлоқини уларнинг жамият вакиллари маънавий ҳаётига етказадиган фойда-зарари, маърифат хирмониغا кўшган ҳиссасидан келиб чиқиб ёритади. «Мутриб ва муғаннийлар зикрида»ги фаслда ҳам худди шу манзара кузатилади. Адиб талқинича, созанда ва хонанда, куй ва қўшиқ кишиларнинг руҳоний-маърифий ҳаётида муҳим аҳамиятга эга: «Мутриби тарабафзо, муғаннийи ғамзудо-икаласига дарду ҳол аҳли жон қилурлар фидо» [3,30]. Мусиқа ғамни тарқатиб, асабларга ором беради. Ёқимли тарона инсон руҳиятига ижобий таъсир қилиб, қалбнинг ҳолатида ўзгариш ясайди. У кўнгил мулкига эзгу хаёллар, гўзал туйғуларни олиб киради. Ҳақ ошиқлари қалбидаги муҳаббат ва маърифат ўтини янада алангалатади: «Хушхон муғаннийдин дард аҳлининг ўти тездур, агар малоҳати бўлса, ҳол аҳлига рустохездур. Ҳар муғаннийки, дардмандонароқ нағма чекар, анинг нағмаси захмлик юракка коргарроқ тегар. Оташин юзлуқ муғаннийки, ҳалқидин мулойим суруд чиқорғай, ҳол аҳлининг куйган бағридин дуд чиқорғай» [3,30].

Алишер Навоий мусиқанинг кўнгил ҳолатларига таъсирига асосий эътиборни қаратган. Шунинг учун ҳам бадиий матнда «дарду ҳол аҳли», «дард аҳли», «захмлик юрак», «ҳол аҳли», «куйган бағир», «кўнгил мулки», «сулук аҳли», «муҳлик ох», «наърайи жонкоҳ» каби сўз ва сўз бирикмалари, истиора ва сифатлашлари кўп такрорланган. Чунки инсоннинг ички мусаффолиги, руҳ поклиги кўнгил олами билан боғлиқ. Кўнгил – илоҳий маърифат маскани. Кўнгил – олий инсоний хислатлар маъноси. Кўнгил – инсон умрининг мазмуни.

Покиза, беғубор қалб инсон умрига ҳарорат бағишлайди, унинг ҳаёт йўлини ёритади, эзгуликларга даъват қилади. Нотоб кўнгил инсонни манманлик, худбинлик иллатига дучор қилади. Бу офатларга чалинган инсон Ҳақ амрига эмас, шайтоннинг фармойишига бўйсунди. Шайтон тузоғидаги қалб бир парча ҳаром этга – нафс қулига айланади. Алишер Навоийнинг куйидаги оҳорли байти айтилганларга далилдир:

Кўнгул алил эса фориғ эмас хавотирдин,
Жароҳат узра йиғилмоқдурур чибинга хос.

Носоғлом юрак роҳат ва фароғатга – ички ҳурлик ва эркинликка эга бўлмайди. Англаш, билиш, севиш бахтидан маҳрум бўлади. «Қобуснома»да кузатилган ҳофизнинг кишиларга муносабатида юзага чиқиши зарур бўлган инсоний ва касбий одобига хос фазилатлар «Маҳбубул-қулуб»да куй ва қўшиқ таъсирида инсоният руҳий оламида кечадиган (ботиний) ҳолатларнинг (психологик) таҳлилидан келтириб чиқарилган.

Алишер Навоий руҳият манзараларини қаламга олган «дард аҳли» ва «ишқ аҳли» Ҳақ тажаллийси, жамолига мафтун, Хусни мутлакни кўриш, Ҳақ васлига эришишга кўнгли муштоқ комил инсонлардир. «Ҳол аҳли» деганда, руҳи уйғоқ, кўнгли огоҳ, қалби маърифат хазинасига айланган, «ишқдин васл мақсуди ҳосил», Илоҳ асроридан хабардор бўлган етук инсон назарда тутилган. «Ҳол аҳлининг куйган бағридин дуд чиқорғай» жумласи таркибидаги «куйган бағир» – фано мақомига етган орифнинг эзгуликларга тўла нурли қалби. Хаёл дарёсининг ирмоқлари доимо файласуф адиб фикрини тасаввуф ўзанларига тортиб турган. Шунинг учун улуг адиб хоҳ шоир, хоҳ муаллим, хоҳ савдогар, хоҳ машшоқ ҳақида ёзсин, маърифат шаробига қондирилган инсони комилнинг нурли қиёфаси рангин жумлаларда зуҳурланади ва авлодлар маънавий балоғатига қаттиқ таъсир ўтказди.

Алишер Навоий ахлоқий-таълимий қарашларининг таянч манбаларидан бири тасаввуф ақидалари талқинига бағишланган «Ихёу улумиддин» (1099) ва «Кимёи саодат» асарларики, уларда ахлоқий масалалар алоҳида фан сифатида тадқиқ этилади.

Инсон дунёда энг мукаррам зот, у ақли, тили, қалби билан Аллоҳнинг бошқа яратилмишларидан тубдан фарқ қилади, каби ўлмас ғояни асарларида қайта-қайта талқин қилган Алишер Навоий «Мутриб ва муғаннийлар» зикрига бағишланган фаслда ҳофизнинг идрокига китобхон диққатини қаратади. Хонанданинг қалби сезгир, фаҳмлаш қобилияти баланд, ижроси ёқимли бўлса, у тош юракли одамнинг табиатида ҳам ўзгариш ясай олади: «Мулойим мутрибки, таъб ва фаҳм онга ёр бўлғай, одамий кўнгли тошдан бўлса анга зор бўлғай»...[3,35].

Кўринадики, улуғ адибнинг ихчам жумлаларида мулойимлик ва тош кўнгиллилик назарга ёркин ташланиб турадиган зид тушунчалардир. Лутф ва назокатли мутрибни раҳм-шафқатсиз кимсага юзлаштиришдан мақсад эзгуликни васф қилишдир. Соҳибдил ҳофиз эзгу иши ва ҳусну хулқи билан тошбағир, золим киши қалбини ҳам юмшата олади. Алишер Навоий айтмоқчики, агар инсоннинг юрагида эзгулик уруғлари батамом қуриб битмаган бўлса, унга нажот йўли очилади. «Кўнгли тош» ибораси олдидан услубий баҳоси ижобий бўлган «одамий» сўзининг келтирилиши, от-кесим вазифасидаги сажъланувчи «ёр» ва «зор» калималарининг чамбарчас боғлиқлиги ва бу лисоний воситалар орқали «тош кўнгил одамий»нинг гўзал ахлоқли, хушовоз ҳофизга ўзида муҳтожлик («зор») сезишининг бадиий ифодаланиши адибнинг ахлоқий-маънавий масалага ғаззолиёна муносабатини билдириб туради.

Шакл ва мазмун мутаносиблиги, шеърий санъатларни қўллаш маҳорати қўшиқ ва куйнинг қалб тарбиясидаги ўрни ва аҳамиятига оид фалсафий фикрларнинг ҳайратланарли тарзда баён этилишига асос бўлган: «Кўнгул қуввати хушнавоздин, рух қути хушовоздин» [3,35]. Кўчирилган гапда сажъ «хушнавоздин» ва «хушовоздин» сўзлари асосига қурилган. Сараланиб-сараланиб жумлалар таркибига тизилган сўзлардан бир ҳарфни ўзгартириш мусажжаъ талабларининг – ҳамвазрилиқ, оҳангдорлик, кучли таъсирчанлик каби фазилатларининг бузилишига олиб келади. Маъно ва шакл жиҳатлари билан ўзаро уйғун бўлган, олти сўздан ташкил топган ихчам жумлада улуғ адибнинг бадиий фикрлаш салоҳияти равшан кўзга ташланади.

Атоуллоҳ Ҳусайний ёзади: «Ани тажнис-и мухталиф ва тажнис-и муҳарраф ҳам дерлар. Ул лафзларнинг ҳарфлар сони, тури ва тартибида мувофиқ бўлуб, ҳаракоти сукунот, ташдиди тахфиф, мадди касрдин ҳосил бўладиган шаклда турлича бўлмоғидан иборатдур» [9,39-40].

«Мутриб ва муғаннийлар» зикридаги фаслдан келтирилган парчада «қуввати» ҳамда «кути» сўзларининг араб имлосидаги ҳарфлар сони, шакли, ёзилиш тартиби бир хил бўлиб, фақат «вов»нинг «ҳаракату ташдид»ини ўзгартириб ўқиш билан сўзнинг талаффузида ва бизнинг ёзувимиздаги ифодасида фарқ пайдо бўлади. «Қуввати» ва «кути» калималарининг оҳангдошлигини инобатга олсак, шу сўзлар орқали бир йўла икки санъат – тажниси мухталиф ва сажъи мутарраф амал қилиб, мукамал маъно гўзал шаклда намоён бўлганлигини ҳис қиламиз. Сажъли жумланинг дастлабки қаторини яқунловчи, мусажжаъ асосида турган етакчи сўз «хушовоздин» (ёқимли овоздан) ҳам ўз мувозийси «хушнавоздин» (ёқимли оҳангдан) калимаси билан лафздош бўлиб, бу сўзларнинг талаффузидаги ихтилоф бир «нун» ҳарфидадир.

Бадиий тасвирнинг бундай намунаси тажнис-и музаййал дейилади [9,41]. «Хушнавоздин» матнда «яхши куйловчи, дуруст чолғувчи» маъноларига эга (лутф санъати): а) кўнгил хуш оҳангдан қувват, рух эса ёқимли овоздан озиқ олади; б) юрак яхши чолғувчидан мадор ва рух унинг ширали товушидан маънавий фароғат туяди. Инсон руҳиятини теран ҳис қилган адиб соз, чолғувчи, ҳофиз фаолияти инсоннинг маънавий жиҳатдан ўсишига, такомиллашувига хизмат қиладиган муҳим восита эканлигини моҳирона очган.

«Ҳозирги педагогикамизнинг тарбия назариясида «ижобий фазилатларга таяниш принципи» тарбиянинг энг муҳим принципларидан бири ҳисобланади. Ўрта аср пандномаларида эса бутун эътибор мана шу принципга қаратилган» [8,63]. Алишер Навоий куй ва қўшиқнинг инсон руҳияти, эрки, ички олами, ҳиссиётлари парвозига таъсирини

асослар экан, рухий ва маънавий камолот тимсоллари сифатида шайх Абубакр Шиблий ва Абулхусайн Нурий ҳаётини ибрат қилиб кўрсатади: «Шиблий ва Нурий қуддиса сиррихуммо самоъда кеттилар, бу йўл сулуки била мақсуд сарманзилиға еттилар» [6,30]. Манбаларда Абубакр Шиблий ва Абулхасан Нурий ибратли ҳаёти ва ҳикматларидан кўплаб намуналар келтирилган.

Жумладан, Алишер Навоийнинг сўфий шайхлар ҳақидаги тазкираси – «Насойимул-муҳаббат»да Абубакр Шиблийнинг комил фикҳшунос, чексиз камолат соҳиби, валийуллоҳ бўлганлиги хусусида муҳим далиллар мавжуд: «Шайх Абубакр Шиблий қ.с. дин бир фақиҳ сўрабдурки, закот адоси не навъдур? Шайх дебдурларки, санга фарз бўлур закотниму дейин? Ё манга фарз бўлур закотниму дейин? Айтибдурларки, манга бўлур закот қайсидур ва санга бўлур закот қайсидур? Шайх дебдурларки, санга бўлур закот улдирким, ҳар икки юз дирамдин беш дирам Тенгри йўлида бергайсен. Манга бўлур закот будурким, ҳар икки юз дирамдин икки юз беш дирам Тенгри таоло йўлида бергаймен. Дебдурларким, икки юз дирамким берилди, яна беш дирам недур? Шайх дебдурларки, ул беш дирамни бурж қилиб, ул икки юз дирам берган шукронаға берилгай...» Жунайд қ.с. дебдурки, «Абубакр Шиблийға бошқаларга назар қилганингиздек назар қилманг. Чунки у Аллоҳ кўзларидан бир кўздир» ...Ва ҳам Жунайд дебдурки: «Ҳар бир қавмнинг тожи бор. Бу қавмнинг тожи эса Шиблийдир» [6:5,127].

Ҳофизлар зикрига бағишланган фаслнинг навбатдаги жумлаларида мусиқанинг инсон рухий оламига таъсирини ёритишда ташхис ва интоқ санъатларининг имкониятларидан моҳирона фойдаланилган. Муаллиф най, ғижжак, танбур, чанг, уд, рубоб, қўбуз, қонун, чағона каби мусиқа асбобларига инсон хусусиятларини кўчиради. Адиб гўё инсон ихтиёрини ўз тасарруфига олиш, уни ўзига ром қилиш мақсади йўлида бирлашган муҳиблар кенгашини тузади. Иттифоқдошлар давраси борган сари кенгайди, жумладан жумлага кўчади.

Шуниси ҳайратланарлики, ихчам ифодаларда ҳар бир соз ўз ташқи кўриниши, сурат-шакли, сийрат моҳиятига мос наво, рафтору равиш билан инсон вужудида ўзгариш ясайди: «Ва танбур парда доғи фитнадин ҳалок этар ва офият пардасин чок этар ва чанг зорлиғ била бўғзин тортар ва уд лисони нағмасининг тарғиби чангидин ҳам ортар. Андаким рубоб бошин ерга қўюб ниёз кўргузгай ва қўбуз қулоқ тутуб айшға тарғиб оҳангин тузгай...» [3,33]. Алишер Навоий қаламининг мўъжизакорлик қудрати ҳофиз қўлидаги созни (иш қуроли) тирик инсон каби китобхон кўз ўнгида жилолантирган.

Бадиий матнда ҳар бир сўз зиммасига юклатилган вазифа ва ундан кўзда тутилган мақсад бор. Мазкур даъво исботи учун биргина калимани олиб қарайлик. Танбурга нисбат берилган «доғи» сўзи матнда икки маънода, қўшалок вазифани адо қилиб келаётир. Биринчидан, «доғи» танбур дастаси бўйлаб жойлаштирилган товуш ноталарининг фарқловчи белгилари – аломатлари маъносини ифодалаб, тасвир мукамаллиги ва тиниклигини таъмин этяпти. Бунда Алишер Навоий «доғи» сўзининг «белги, из» каби маъноларидан бадиий-ғоявий мақсад йўлида усталик билан фойдаланган. Шу ўринда улуғ адиб мусиқа назариясининг комил билимдони сифатида ҳам намоён бўлади. Иккинчидан, «доғи»нинг «тагин, яна ҳам» маънолари ишга солинган, натижада сўз ва соз бири-биридан мадад олиб, ички мазмунни кучайтиришга хизмат қилган.

Одам табиатининг қирралари қанчалик теран бўлса, унинг маънавий дунёсига таъсир қилиш, инсонни рухий-маънавий жиҳатдан юксалтириш усуллари ҳам шунчалик кўп. Тасвир ва талқин инсоният оламидан табиат, ҳайвонот ва наботот оламига кўчади. Адиб талқинича, ёқимли тарона ҳайвонлар ҳаётида ҳам зарур нарса. Ўрта асрларда одамларга энг кўп нафи тегадиган ҳайвон туя бўлган. Иссиқ иқлим шароитида бир неча кун сув ичмай юришга мослашган бу саҳро «кемаси» турмушнинг турли жабаҳасида одамларнинг оғирини енгил қилган. Шунинг учун ҳам Алишер Навоий китобхон эътиборини туяга тортади ва айтадики, араб туяси сарбоннинг «Худий» деб номланган ашуласидан мутаассир бўлиб, саҳрода қадамини тезлаштиради: «Араб теvasи «худий» лаҳни била бодия қатъида тез бўлур, булут бухтиси раъд садосидин сойқаангиз» [3,31].

Жумланинг иккинчи қисми гўзал истиора билан бошланган. Адиб «булут» сўзи олдида «туя» калимасининг форсий синонимини («бухти») келтирган. «Бухти» калимаси бадий ифода оқимида «булут» сўзи билан ташбеҳий муносабатга киришиб, истиорани ҳосил қилган. Осмоннинг у ер бу ерларида тўп-тўп булутларнинг баъзан юк ортилган қайиқ шаклида, баъзан нор туя мисол назарга ташланишини кўз олдимизга келтирсак, иждоқорнинг борлиқда мавжуд ўхшаш ҳодисаларни танлаш салоҳиятига тан бермай иложимиз йўқ. Мажозий тасвирдан мақсад инсон ризқининг сабабчиси, наботот олами томирларига қон ва жон бахш этувчи ёмғир манбаи – булутнинг намоён бўлишига ва унда чакмоқ чақилиб ёғиндан хабар беришига момақалдиқроқ садосини (залварли овозини) шоирона сабаб қилиб кўрсатишдир.

Мутриб ва муғаннийлар ҳунарини кераклигича юксак мақомда мадҳ этган Алишер Навоий бу тоифанинг пулга ҳирс қўйганларини қаттиқ танқид қилади. Базмда одамлардан зорланиб ҳамда безбетлик билан пул терадиган созанда ва хонанда санъаткор эмас, аслида тиланчидир, пасткаш ва гадойдир. Санъаткорда инсоф, диёнат, одоб, ҳаё ва вафо бўлмаса, у тубанлик ботқоғига ботади: «Аммо бу тоифанинг сойири ҳам агарчи тарабойин ва меҳнат зададурлар ва лекин филҳақиқат, лаимсийрат ва гадоурлар. Айтқувчи ва чолғувчи зорлиғ ва ийнамак била олғувчи... Чун базмда танаъум оз бўлди, алар иши истиғноу ноз бўлди... Вафо алар таъбидин маслуб, вафо аҳли алар олида мардуд ва манкуб. Муғанний вафосиз, кунгир ҳаёсиз» [3,31].

Алишер Навоий отарчиларнинг табиатини очишда ҳажвий усуллардан фойдаланади. Адиб маҳорати боис «санъат гуллари»нинг ҳаракатлари, қўлларидаги асбоблари ҳажвий восита вазифасини бажаради. Бадий ифода танқидий тус олиб, айтқувчи ва чолғувчининг санъат оламига тескари бўлган, бесўнақай сурати ўқувчи кўзи олдида гавдаланади. Сурат тасвирида сийратдаги бефаҳмлик, маишатбозлик, ахлоқсизлик, андишасизлик хусусиятлари намоён бўлади: «Неъмат деган нимаки тамом йўқ бўлди, аларнинг кўнгли сендин тамом тўқ бўлди. Агар йиллар баҳра олибдурлар эҳсонингдин, ошнолиғ бермай ўтарлар ёнингдин... Ҳаракотлари хориж тузуксиз созларидек ва калимотлари ҳашв маҳалсиз нозларидек» [2,17].

Ҳаракатлари мўътадил ҳолатдан ташқари кўпол кишининг сурати сўнгги жумла таркибидаги «хориж» сўзи воситасида равшан намоён бўлади. «Хориж» руҳан қашшоқ хонанданинг одоб доирасига зид бўлган саёқлик хусусиятига ўқувчи диққатини тортади. Сажънинг иккинчи қаторида «ҳашв» (ортиқча, ўринсиз айтилган сўз) маъно ва шакл мукамаллиги учун қандай вазифани бажарса, биринчи қаторда «хориж» шундай вазифани адо этади. Матнда тутуриқсиз созанданинг бесўнақай ҳаракатлари носоз асбобига; меъёрдан ортиқ, беҳуда сўзлари ўз қимматини ошириш ва кўпроқ пул олиш учун қиладиган ноўрин нозларига қиёс қилинган. Заҳматкаш олима Суйима Ғаниева ўринли таъкид этганидек, «бу танқидлар ўз замонаси учун ҳам, ҳозирги кунларимиздаги айрим ўткинчи санъаткорлар шаънига ҳам тааллуқлидир» [7,347].

Хуллас, ҳофиз ва кўшиқ, соз ва созанда шахснинг руҳий-маънавий камолотида муҳим аҳамиятга эга. Аммо ахлоқи заиф, тушунчаси паст санъаткор ички руҳий гўзалликларга эга бўлмаганлиги учун жамиятнинг маънавий ривожланишига ҳам ўз ҳиссасини қўша олмайди.

АДАБИЁТЛАР

1. Kaykovus. *Qobusnoma*. - T.: Meros, 1992. - 175 b.
2. Navoiy A. *Asarlar. 15 tomlik, 13-tom*. - T.: G'. G'ulom nomidagi Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966. - 244 b.
3. Navoiy A. *Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik, 14-jild*. - T.: Fan, 1998. - 304 b.
4. Navoiy A. *Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik, 15-jild*. - T.: Fan, 1999. - 236 b.
5. Navoiy A. *Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik, 16-jild*. - T.: Fan, 2000. - 336 b.
6. Navoiy A. *Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik, 17-jild*. - T.: Fan, 2001. - 520 b.
7. *O'zbek adabiyoti tarixi. Besh tomlik, 2-tom*. - T.: Fan, 1977. - 447 b.
8. Habibullaev A. *Navoiy pandnomasi*. - T.: Fan, 1996. - 84 b.
9. Husayniy, Atulloh. *Badoyi'us-sanoyi'*. - T.: G'. G'afur nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1981. - 400 b.